

INSON VA TABIAT MUNOSABATLARINING MENGZIYO SAFAROV IJODIGA TA'SIRI

Qaraqulov Azizbek Amonqulovich,

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi

THE INFLUENCE OF HUMAN RELATIONSHIPS AND NATURE ON THE WORK OF MENGZIYO SAFAROV

Qaraqulov Azizbek Amonqulovich,

Teacher of Termez University of Economics and Service

ВЛИЯНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ И ПРИРОДЫ НА ТВОРЧЕСТВО МЕНГЗИЁ САФАРОВА

Каракулов Азизбек Амонкулович,

преподаватель Термезского университета экономики и сервиса

e-mail:

qoraqulovazizbek4@
gmail.com

[https://orcid.org/
0009-0003-1095-
6110](https://orcid.org/0009-0003-1095-6110)

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining 20-asr

ikkinchi yarmi va undan keyingi davrida faol ijod qilgan yozuvchilardan biri Mengziyo Safarov ijodining asosiy g'oyaviy yo'nalishlaridan bo'lgan inson va tabiat munosabatlari masalasi tahlil qilinadi. Muallif Safarov hayoti, kasbi va ijodiy olamidagi asosiy omillar, ayniqsa, Surxondaryo vohasi tabiati, tarixiy qadriyatlari va madaniy merosining yozuvchiga qanday ruhiy ta'sir ko'rsatganini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: Mengziyo Safarov, inson va tabiat, Surxondaryo, arxeolog, adabiyot, Shukur Xolmirzaev, tarixiy meros, o'zbek nasri, ijodiy hamkorlik, tabiiy uyg'unlik.

Abstract: This article analyzes the issue of the relationship between man and nature, which is one of the main ideological directions of the work of Mengziyo Safarov one of the writers who actively worked in Uzbek literature in the second half of the 20th century and beyond. The author shows how the main factors in Safarov's life, profession, creative world, especially the nature, historical values and cultural heritage of the Surkhandarya region, had a spiritual impact on the writer.

Keywords: Mengziyo Safarov, man and nature, Surkhandarya, archaeologist, literature, Shukur Kholmirzaev, historical heritage, Uzbek prose, creative collaboration, natural harmony.

Аннотация: В данной статье анализируется вопрос человеческих отношений и природы, который является одним из основных идейных направлений творчества Менгзиё Сафарова, одного из писателей, активно создававших узбекскую литературу во второй половине XX века и далее. Автор показывает, как основные факторы в жизни, профессии и творческом мире Сафарова, особенно природа, исторические ценности и культурное наследие Сурхандарьинского оазиса, оказали духовное влияние на писателя.

Ключевые слова: Менгзиё Сафаров, человек и природа, Сурхандарья, археолог, литература, Шукр Холмирзаев, историческое наследие, узбекская проза, творческое сотрудничество, природная гармония.

KIRISH. Shukur Xolmirzayev bilan zamondosh, bir davrda oliy ta'limda tahsil olgan, mutaxassisligi bo'yicha arxeolog bo'lsa ham bolalikdan adabi-yotga, yozuvchilikka mehr qo'ygan yana bir o'ziga xos adib Mengziyo Safarov bo'lib, u qoldirgan badiiy meros inson va tabiat munosabatlari taran-num etilgan betakror asarlar ekanligi bilan xarak-terli. Bundan tashqari M.Safarov nasrida insonlar va jonzotlar mavzusi

ham alohida iste'dod bilan tasvirlangan. Yozuvchi ijodida shu mavzu uchun alohida o'rin ajratgan jahon adiblari J.London, E.S.Tompson, H.Hesse, Ch.Aytmatov singari inson va tabiat mushtarakligi, inson va hayvonot olami o'rtasidagi azaliy bog'liqliklarni tasvirlashga tug'ma moyildir. Ta'kidlash joizki, Mengziyo Safarov bu mavzuda chuqur hayotiy bilim va tajribalarga ega, inson va tabiat mushtarakligi tarixining mohir bilimdoni

sifatida kam sonli o'zbek nosirlari orasida ajralib turadigan, nomi alohida hurmat bilan tilga olinadigan yozuvchi.

ASOSIY QISM. Mengziyo Safarov 1938-yilda Surxondaryo viloyatining Denov tumanida joylashgan Xayrobod qishlog'ida tug'ilgan. Toshkent davlat universite-tining tarix fakultetida tahsil olgan. Uning ijodi 1965-yildan boshlangan. "Ona yer qo'shig'i" (1969), "Turnalar uchadi" (1972), "Olis qirlar ortida" (1977), "Povest va hikoyalar" (1978), "Ona tuproq qo'shig'i" (1989) "Tabiat ehromi; Umr chorrahalarida" (1985, hammualliflikda), "Ayri-shox" (2008) kabi nasriy asarlari chop etilgan. Umrining oxirgi yillarida "Amudaryo" deb nomlan-gan nasriy asar yozishga kirishgan, ammo mazkur asar yakuniga yetmay qolgan. Yozuvchi M.Safarov 1994-yilda Denov tumanida vafot etgan.

Xuddi Shukur Xolmirzaevda sodir bo'lgani singari Mengziyo Safarovning bolalik yillari ham Hisor tog' tizmalari og'ushida qir-u dashtlarda, ona tabiatning so'lim go'shasi Denovda kechgan. U bolaligidanoq tabiatga va uning cheksiz sir-sinoatlariga o'zgacha bir sarxushlikda mehr qo'ygan. Uning vatan va millat tarixi, qadimiy Turon aholisining turli asrlarda evrilishlarga yuz tutgan tarixiy, madaniy, ijtimoiy va siyosiy turmush tarzi, o'lka tabiatining hali o'rganilmagan, "ochilmagan qo'riqlari", bu muqaddas zamin qa'riga "berkingan" sir va jumboqlar, ko'hna osor-atiqalarni "tilga kiritish" orqali tarixning o'chib ketgan, o'zi yashab turgan zamonlarga mavhum sahifalarini tiklashdek xayrli ishlar ko'proq qiziqtirgan. M.Safarov talabalik yillarida Toshkentning qizg'in adabiy muhiti, shoir-yozuvchi ustozlar va tengqur do'stlar ta'sirida qalbu shuurida muqarrar bo'lgan iste'dod jilvalarini kashf etadi. Shuning asnosida yozuvchi o'z hasratlarini badiiy ifodalash usullari va yo'sinlarini amaliyotda tatbiq eta boshlaydi. Aytish kerakki, Mengziyo Safarovning nasrdagi dastlabki ijod namunalari mavzusini birodarlariga taqlidan emas, balki o'z hayotiy bilim, ko'nikma va tajribalariga asoslanib tanlaydi. Albatta, yozuvchining bunday adabiy tutumlar va to'xtamlarga kelishida yon-atrofida katta yozuvchi sifatida quloqch yozayotgan, olis va davomli parvozlarga

shaylanayotgan, ilk asarlari ortidan Abdulla Qahhorday so'z zargarining nazariga tushib, e'tirofini qozongan umidli yozuvchi – Shukur Xolmirzayevning nimani yozish va qanday yozish haqidagi fikr-mulohazalari ta'sir etmay qolmagan, albatta. Bu ikki do'st o'zlari anglab yetib, sinovdan o'tkazgan bilim va tajribalarinii bir-biridan ayamagan. Aksincha, ular bir-birini to'ldirib, ruhlantirib, har tomonlama qo'llab-quvvatlab, dalda berib borgan. Mengziyo Safarov o'tgan asrning 60-yillari avvalida yozuvchi do'sti Shukur Xolmirzayevga yo'llagan quyidagi maktubdan olingan parcha fikrlarimizni dastaklaydi:

"Xo'sh, Shukurjon, endi anchagina murakkab bir masala-muammo haqida so'z yuritmoqchiman. Hoziroq qo'rqib ketyapman – Sizga tushuntira olarmikinman?

Bu... ijodga tegishli masala, azizim. Sezgandirsiz, kamina ham yozishni mashq qilib turaman-yuraman.

Balki Sizga meni yaqinlatgan unsurlardan biri ham shu – ijod, Adabiyotga mehrdir.

Bilasiz, bunday mehr – intim bo'ladi: bu – qalb ishi...

Shuning uchun bu haqda shivirlab so'zlamoz lozim, deb o'ylayman. Abdulla Qahhor aytganlariku: "Adabiyot dargohiga kiradigan kishi pokiza bo'lib, oyoq kiyimni yechib kirishi kerak", deb... Ah, qariya-ya! Shukur, shu alloma bilan tanishganingizda zo'r bo'lardi-da...

Alqissa, bitta hayotiy qissaning guvohi bo'layotibmanki, uni sira o'zgartirmay yozganimda ham bir nima chiqadiganga o'xshaydi... Ana shu haqda so'zlasam endi.

Shukurjon, bu qissa haqida o'ylay boshlaganimning pinhona sabablaridan biri – ishoning, qadrdon, mana shu zamonga... yaqinlashishdir"¹.

Shu o'rinda aytib o'tish kerakki, maktubda M.Safarov "mana shu zamonga... yaqinlashish" deganda olis o'tmish bilan bog'liq kechinmalarni, u qoldirgan osori atiqalar dunyosini poetik ifodalashni nazarda tutmoqda. Maktubdan olingan ushbu kichik parcha ikki adib o'rtasidagi kuchli do'stona munosabatni, ularning hammaslak sifatidagi qarashlarini namoyon qiladi.

¹ Холмирзаева Сайёра. Шукур Холмирзаев замондошлари хотирасида. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2010. – Б. 316. 356 б.

Ta'kidlash zarurki, o'z navbatida Shukur Xolmirzayev arxeologiyaga oid savollarini muntazam ravishda do'sti M.Safarovga berib borgan va undan qimmatli javoblar, fikrlar olgan.

Shu o'rinda taniqli adabiyotshunos Olim Toshboyevning Shukur Xolmirzayev hayoti va ijodi haqida fundamental ilmiy tadqiqotlari aks etgan "Abadiy zamondosh" kitobida berilgan quyidagi fikrlar ham fikrimizni isbotlaydi:

"Shukur aka talabaligidayoq qiyomatli do'sti, arxeolog va yozuvchi Mengziyo Safarov ta'sirida qadimshunoslik "kasali"ga duchor bo'ladi. Va bu "dard" adibning ajralmas hamrohi bo'lib qoladi. Tarixga oshuftalik yozuvchini ruhan yuksaltiradi desak, to'g'ri bo'ladi"².

Mengziyo Safarov singari iste'dodli, o'z kasbini sevadigan sohaning rivojiga hissa qo'shadigan va ustoz-shigirdlik an'alarini davom ettirishga layoqatli mutaxassislarga har qanday zamonda va tuzumda ehtiyoj sezilgan. M.Safarovga o'qishni tamomlagandan so'ng poytaxtning nufuzli tadqiqot institutlari, oliy ta'lim muassasalaridan ishga qolib, faoliyatini respublika markazida davom qilish yuzasidan taklif va tavsiyalar berilgan. Ammo M.Safarov ularni keskin rad etib, o'z taqdirini o'zining olis viloyati – Surxondaryo va uning yer ostida berkinib yotgan "tilsiz" olamini arxeologik tadqiq etishda ko'radi.

Shukur Xolmirzayev atoqli munaqqid, "O'zbek Belinskiysi" deya e'tirof topgan adabiyotshunos olim Matyoqub Qo'shjonov haqidagi "Bu kishim – ustoz, men shogird" nomli o'tgan asrning 60-yillaridagi adabiy shart-sharoitlar, ustozlar va o'sib kelayotgan yosh avlodning tetapoya bo'lgan davrini qamrab olgan muhtasham essesinde (Muallif bu badiiy asarni "esse-qissa" deb ham sifatlaydi) M.Safarovning fe'l-atvori, qat'iyati va intilishlarini ham ba'zi o'rinlarda tasvirlab o'tadi. Quyidagi parcha e'tiborimizni tortdi:

– Men? – chimirilib, unga (javobni keltirib chiqargan savol bergan Mengturdi ismli do'sti nazarda tutilmoqda – A.Q.) hujum qilgudek bo'ldi Mengziyo. – Shaharga moslashaman? Be-ye, buning gapini qarang, Shukurjon... Biz – tog'liklarmiz, birinchidan. Ikkinchidan, shaxsan mening hayotim endi – kelajakda Surxon

tuprog'idagi qadim sivilizatsiyalardan qolgan vayronalar orasida kechadi. Men o'sha yerdan baxtimni ham, huzur-halovatimni ham topaman. Ul tuproqqa o'zimni baxshida etib qo'yganimga allaqachonlar edi... Bu yerda shunchaki umrguzaronlik qilib yuribman-da, qadrdon! Meni tuproq tortayotir u yoqqa! Diydorlar tortayotir... O'liklarning ham, tirik yurganlarning ham diydorlari..."³.

Mana shunday qat'iyat, kasbga sadoqat va ulug' maqsadlar sari jasorat bilan intilish hissi yozuvchi Mengziyo Safarovning ham hayotiy, ham adabiy prinsiplarining asosi hisoblanadi. Uning ona tabiatga, vatan tuprog'i va unda mujassam tilsimlarning haqiqatlarini anglashga bo'lgan mehr-muhabbat hissi M.Safarov nasriy asarlarida ham yaqqol sezilib turadi.

Yozuvchining "Ayrishox", "Olis qirlar ortida", "Qishloq maktabida", "So'qmoqdagi odamlar", "Ota huzurida", "Turnalar uchadi", qissalarida; shuningdek, "Ota yurt", "Ona kaklik", "Tog'larda gulxan yonadi", "Lahza", "O'tayotgan kunlar", "Armon", "Bedanalar", "Qum qo'rg'onlar", "Dolg'ali daryo", "Sevgi qo'shiqlari" kabi hikoyalarida; qolaversa, "Payg'ambar oroli", "Sarbasta Surxon" kabi esselarida ayni mehr-muhabbat tuyg'usi bilan yozilgan.

XULOSA. Biz, tadqiqotimizning ushbu faslida doirasida inson va tabiat mavzusi tanlangan obyekt yozuvchilar ijodining asosi ekanligini oydinlashtiruvchi misollar va ularning tahlillariga to'xtalishdan avval shuni ta'kidlamoqchimizki, Sh.Xolmirzayev ham, M.Safarov ham adabiyotga yangi adabiy qiyofalarni olib kirdi. O'zbekning oddiy odamlari tilidan ularning qalbida, ong-u shuurida sodir bo'lgan kechin-malarni yuksak badiiy mahorat bilan ifodalashga erishdi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1.Холмирзаева Сайёра. Шукур Холмирзаев замондошлари хотирасида. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2010. – Б. 316

2.Тошбоев О. Абдий замондош. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. – Б. 359

3.Холмирзаев Ш. Сайланма: 4-жилд. – Тошкент: Шарқ, 2007. – Б. 388

² Тошбоев О. Абдий замондош. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. – Б. 359. 480 б.

³ Холмирзаев Ш. Сайланма: 4-жилд. – Тошкент: Шарқ, 2007. – Б. 388. 528.